

тим самим збагатити слов'янське мовознавство безцінним досвідом у вивченні приєменників та одиниць приєменникового типу з відповідним підтвердженням лексикографічними напрацюваннями.

Анатолій Загнітко (Донецьк, Україна), Наталія Куц (Слов'янськ, Україна)

Available 27 September 2013.

ГРА В АКСІОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ МОВИ

Рецензія на монографію :

Космеда, Т.А., Халіман, О.В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики.

Грамматика оцінки. Граматичні іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики) [Текст] / Тетяна Анатоліївна Космеда, Оксана В. Халіман. – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.

Рецензована монографія розвиває вчення про універсальну лінгвістичну категорію оцінки, якій присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Т. Космеда та О. Халіман запропонували власне оригінальне бачення мовної гри як яскравого засобу вираження оцінних значень у мові, що наділений потужним прагматичним потенціалом.

У передмові до видання (сс. 5-9) обґрунтовано актуальність роботи, а також подано вихідні положення дослідження. Опрацювання мовної гри в просторі українського й російського ігрового дискурсу здійснене в руслі аксіологічної прагмалінгвістики. Наголошуючи на важливості ігрового принципу для функціонування всіх аспектів нашої цивілізації, автори монографії стверджують, що ігровий дискурс репрезентує не лише художнє мовлення, а й узагалі обшир сучасної комунікації. Доцільним стало застосування системного та функційного підходів для аналізу мовних засобів у межах теорії граматики оцінки, що передбачає опис арсеналу граматичних засобів вираження оцінних значень, де граматичні одиниці об'єднані за оцінною функцією завдяки реалізації їхнього креативного потенціалу (пор. Ремчукова, Е.Н. Креативный потенциал русской грамматики : монография [Текст] / Е. Н. Ремчукова. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – 328 с.).

Структура роботи визначується позиціями, окресленими у передмові. Робота складається з передмови, двох розділів, післямови, списку використаних джерел (сс. 185-215) та іменного покажчика (сс. 216-226). Виділення підрозділів і пунктів надає змогу наголосити на певних аспектах вирішуваної проблеми.

Перший розділ монографії «Мовна гра як вияв креативності мовної системи. Стан дослідженості проблеми» (сс. 10-119) складається з одинадцяти підрозділів, що послідовно розкривають теоретичні аспекти заявленого питання.

У руслі новітніх лінгвістичних тенденцій висвітлено проблему лінгвокреативності в парадигмі сучасної інтерпретативної лінгвістики. Характеризуючи мовну гру як свідому лінгвокреативну діяльність мовця, що ґрунтується на його здатності до актуалізації й порушення асоціативних стереотипів породження, сприйняття та вживання мовних знаків, Т. Космеда та О. Халіман зазначають, що мовна гра завжди зорієнтована на використання парадоксальних лінгвальних прийомів і водночас не спричиняє збоїв в інтеракції.

Автори детально аналізують теорію мовленнєвої діяльності Л.В. Щерби в аспекті формування теорії мовної гри й умотивовують доцільність застосування методу експерименту для визначення відхилень від норми та фіксації з'яви нової мовної норми.

Важливим постає твердження про те, що необхідною умовою комунікативного успіху мовної гри є комунікативна рівність учасників спілкування, що передбачає мовну та комунікативну компетентність. Наголошено, що в цьому разі мовець не порушує певних правил, а ніби доповнює, вдосконалює мовну систему відповідно до комунікативних потреб.

Ретельне та вдумливе вивчення значної кількості наукових праць вітчизняних і зарубіжних мовознавців (Ф. де Соссюр, Л. Щерба, Л. Вітгенштейн, В. Виноградов,

О. Гвоздєв, О. Єфімов, О. Земська, А. Щербина, Н. Арутюнова, О. Болдарєв, Е. Береговська, Г. Богін, Т. Булигіна, О. Шмельов, В. Новиков та ін.) дозволило авторам роботи простежити еволюцію поглядів на поняття мовної гри та констатувати недостатню його дослідженість у граматиці. Послідовно розглядаючи кореляцію термінів «мовна гра», «каламбур», «гра слів» і порівнюючи традиційний і сучасний підходи, Т. Космеда та О. Халіман визначають мовну гру як умисне, заплановане відхилення від мовних норм для створення прагматичного ефекту, «оновлення» мотивованості словесного знака на тлі автоматизованості стандартної мови (с. 23-24).

Переконливим постає виокремлення функцій мовної гри, що по-різному виявляються в різних дискурсах, стилях і жанрах мовлення. Так, виділено розважальну (гумористичну) функцію, маскувальну, оцінну, мовотворчу, функцію розвитку мислення та мови, естетичну, функцію інтимізації спілкування та ін.

Варто підкреслити логічний з наведенням яскравих прикладів аналіз лінгвокреативних здібностей у дитячому мовленні з акцентом на необхідності розмежування мисленнєвого змісту та змісту власне мовного (с. 33-36).

Досить ґрунтовно автори монографії описують моделювання мовної гри засобами різних рівнів, водночас зауважуючи, що частотними є вияви мовної гри на базі сукупності різнорівневих одиниць. У межах опрацювання мовної гри з огляду на стильові та жанрові сфери її використання окреслено сучасні тенденції розвитку публіцистичного мовлення, зокрема простежено актуалізацію мовної гри на базі феноменів інтертекстуальності та прецедентності. Схарактеризовано і вияви мовної гри в рекламних текстах і художній літературі (пор. Ільясова, С.В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы [Текст] / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – М. : Флинта, 2009. – 295 с.). Цікавими постають спостереження щодо ігрових елементів у сучасному політичному дискурсі.

Як позитивне в монографії слід відзначити висвітлення проблеми гри слів у перекладознавстві. Т. Космеда та О. Халіман виділяють основні способи такого перекладу (*гра слів > гра слів, гра слів > не гра слів, гра слів > подібний риторичний засіб, гра слів > відсутність перекладу, гра слів мови оригіналу > гра слів мови мети, не гра слів > гра слів, відсутність гри слів > гра слів, гра слів > редакторська техніка*) та чинники, що детермінують правильність перекладу мовної гри (значущість гри слів, сфера використання слів, чинні норми перекладу, сприйняття гри слів у культурі, умови праці перекладача та ін.). Проте варто зауважити, що доречним у цьому підрозділі стало б наведення відповідних прикладів для підтвердження тих чи тих міркувань.

Т. Космеда та О. Халіман розглядають граматичні категорії як частину мовної картини світу, а мовну гру як засіб трансформації картини світу, що дозволяє не лише показувати креативні інтерпретації граматичних одиниць, а й фіксувати з'яву нових форм і навіть прогнозувати їхній розвиток (див. Булыгина, Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) [Текст] / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 576 с. ; Шмелев, А.Д. Русский язык и внеязыковая действительность [Текст] / А. Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 492 с.). Цілком слушним для пояснення механізму відповідної мовної гри є введення авторами монографії до своєї метамови терміна «ігрема» на позначення комунікативної одиниці, що формується на основі цілеспрямованих порушень мовних норм для досягнення комунікативно-прагматичних цілей. Опрацьовуючи мисленнєві механізми граматичних переосмислень, лінгвісти доводять, що в основі граматичної метафори, яка виникає внаслідок перенесення граматичної форми з одного виду зв'язків на інший, лежить оцінка. Аргументованим є вживання поняття «граматична прецедентність» на позначення актуалізації оцінної семантики за допомогою граматичної форми.

Метою другого розділу «Ігрема у фокусі «граматики оцінки»» (с. 120-184) став опис граем роду, числа та відмінка як засобів вираження оцінки.

Простежено можливості реалізації оцінної семантики за допомогою граматичних значень чоловічого та жіночого родів. У роботі зафіксовано функціонування моделі породження оцінки за участю родових форм чоловічого (негативна оцінка) й жіночого (і позитивна, і негативна оцінки) родів (рисунок 1). Непослідовність виявів цієї моделі дослідники пояснюють впливом позалінгвальних чинників, зокрема переорієнтацією аксіологічних смислів у зв'язку зі зміною статусу жінки в сучасному суспільстві.

Окрему увагу приділено опису функціонування граматичної ігреди з використанням форм середнього роду для вираження як позитивної, так і негативної оцінки (рисунок 2), що дало змогу засвідчити її особливу продуктивність. У рецензованому дослідженні форми середнього роду розглянуто як виразний негативнооцінний засіб у номінуванні дорослих осіб. Детально подано займенникові форми середнього роду з простеженням фольклорних витоків їхнього аксіологічного потенціалу, зокрема вивчено їхнє функціонування у складі синтаксичних фразеологізмів. Заслугує на увагу характеристика слів-новотворів із семантикою ласкавого, пестливого ставлення, позитивної оцінки в російській та українській мовах.

Усебічно вивчено питання реалізації аксіологічного потенціалу графем числа у зв'язку з невідповідністю граматичного значення числа означуваній кількості предметів або явищ. Прокоментовано контекстуальну зумовленість виникнення вторинних значень графем числа, створення ними прагматичного центру висловлення з оцінною семантикою (рисунок 3). Таке використання форм демонструє зміну обсягу денотативно-сигніфікативного та прагматичного компонентів словоформи, нейтралізацію числової граматичної семантики завдяки прирощенню смислів. Змістовними постають думки про деіндивідуалізацію об'єкта та її сприяння появи негативної оцінки за допомогою неоднорідної множинності (рисунок 4).

Авторам рецензованої праці вдалося здійснити аналіз оцінних числових форм у зв'язку з категорією ввічливості, зокрема ретельно опрацьована «пошанна множина» як виразник шанобливого ставлення до адресата. Науково вагомим у цьому розділі видається висновок щодо конфлікту між категоріями пошанності та інтимізації, пов'язаного із використанням числових форм.

Важливо, що розглядаючи реалізацію оцінного потенціалу граматичного значення множини в системі частин мови, дослідники роблять акцент на фразеологізованих структурах зі значенням оцінки. Зафіксовано низку синтаксичних фразеологізмів за участю числових форм (*всякі / усякі / усілякі + іменник у мн.; різні + іменник у мн.; всі / усі + іменник у мн.; ці / ті / оті / такі + іменник у мн.; які + іменник у мн., які можуть бути + іменник у мн.; якісь + іменник у мн.; не якісь + іменник у мн., а ...; ніяких + іменник у Р.в. мн.; не треба ніяких + іменник у Р.в. мн., немає ніяких + іменник у Р.в. мн.; що за + іменник у мн.; ну і (ї) + іменник у мн. та ін.*), доведено, що негативна оцінка в них може породжуватися як гіперболічним, так і узагальнювальним значенням.

Привабливим є висвітлення особливостей вираження оцінки за допомогою сингулятивів, що засвідчило перевагу інтенсивних негативнооцінних значень 3-поміж таких іменників.

Цінними є міркування авторів про породження оцінки шляхом утворення неправильних відмінкових форм. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє науковцям розмежовувати «заплановане» порушення мовцем норми відмінювання іменників (зумовлює відповідні ігреди для вираження іронії, оцінки) і порушення відмінкових форм (не формулює ігреду, є виявом неграмотності мовця).

Монографічна робота Т. Космеди та О. Халіман є цілісною та змістово викінченою. Робота написана творчо й цікаво. Незважаючи на доволі невеликий обсяг (228 сторінок), праця має високий ступінь репрезентативності охоплених тем. Позитивним є використання рисунків і таблиць, а також графічних виділень, що суттєво полегшує сприйняття та засвоєння викладеного матеріалу. Автори вміло оперують фактичним матеріалом (нааявні приклади з живого мовлення та текстів різних стилів українською та російською мовами).

Висновки, подані в післямові (сс. 181-184), а також у розділах, сформульовані логічно й доречно, містять ряд слушних зауважень щодо перспектив подальших студіювань в галузі теорії ігрової стилістики та поезики.

Грунтовне прочитання монографії неминує викликає окремі зауваження, що не заторкують концептуальних положень рецензованої праці та не зменшують наукової ваги дослідження. Так, на жаль, у роботі не наведено прикладів комунікативної невдачі внаслідок застосування гри слів, коли адресант не отримує очікуваного результату. Трапляються також поодинокі стилістичні неточності та технічні огріхи. Своєрідним епіграфом до монографії стали слова Ф. де Соссюра про подібність мови та гри в шахи. Можна з упевненістю сказати, що автори рецензованого видання цю партію виграли, адже аналізоване дослідження розкриває механізми мовної гри та її текстотвірний потенціал.

Анатолій Загнітко, Марина Михальченко (Донецьк, Україна)

Available 29 September 2013.

RECIPROCAL CONSTRUCTIONS: GLOBAL DIMENSION

Review of :

Reciprocal constructions [Text] / Edited by Vladimir P. Nedjalkov / With the assistance of Emma Š. Geniušienė and Zlatka Guentchéva / Foreword by Bernard Comrie. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. – xxiii, 2219 pp. – 5 vols. (Typological Studies in Language (TSL), 71).

The collective five-volume monograph, edited by Vladimir Nedjalkov with the assistance of Emma Geniušienė and Zlatka Guentchéva "Reciprocal constructions", every component of which is designed in accordance with the principles of the Leningrad / St. Petersburg Typology Group (Workshop for Typological Studies, Institute for Linguistic Research Academy of Sciences), is a classic example of the fundamental work, conceived and created in the plane of linguistic typology. An empirical basis of reviewed studies that formed on the basis of more than 40 languages from different language families guided by an elaborate questionnaire, with the goal of making inductive generalizations about the form, syntax, and meaning of reciprocal constructions in the studied languages with projection on general language picture of the world impresses. Begun in 1991 and initially planned on a modest scale, the Leningrad project on reciprocal constructions expanded over the years and finally involved more than fifty scholars, who contributed fifty articles to the final volumes. Its results were not published until 2007, and it is certainly tragic that several participants, including the main instigator and editor himself, are no longer around to see how their work has been received and appreciated by the linguistics community [König Ekkehard. Reciprocal constructions (review) // *Language*. – Volume 86, Number 1, March 2010. – Pp. 237-241.].

Analyzed work quite reasonably can be considered the culmination is a list of steps that have been passed by V. Nedjalkov with his colleagues since 1961 when in the Leningrad branch of the Institute of Linguistics AS USSR A. Kholodovich created a group of structural-typological study of languages (see [Недялков, И.В. Об отце – лингвисте и учителе [Текст] / И. В. Недялков // *Вопросы языкознания*. – № 2. – 2011. – С. 111-131.]), which 1992 turned into a Laboratory of typological study of languages, stepped up its productive achievements especially with the release of "Reciprocal constructions" in 2007 and the introduction to the monumental scientific-theoretical series devoted to typological studies of languages. During this period in the plane of typology of languages with direct involvement V. Nedjalkov number of articles and monographs sole / co-author devoted to various aspects linguistic typology searches based on different-structure (Indo-European and non-Indo-European) languages has been published (full list of publications of V. Nedjalkov see in [Tense-aspect, transitivity and causativity. Essays in honour of Vladimir